

Näkökulmien yhteentörmäys. Vuosi 1968 Itä-Euroopassa

Vuonna 1968 Puolan ulkomaankauppaministeriön virkamiehet olivat huolestuneita. Huolta aiheuttivat puolalaiset kulutustavaroitten tuottajat, joista osa ajatteli, että Neuvostoliittoon saattoi yhä viedä mitä tahansa kulutustuotteita. Samalla kaikki indikaattorit osoittivat, että neuvostoliittolaiset kuluttajat olivat entistä laatu- ja muotitietoisempia, ja siis vaativampia asiakkaita. Suurella vaivalla luotu mielikuva puolalaisista tuotteista moderneina ja tyylikkäänä uhkasi romuttua, kun ajattelemattomat tuottajat lähettivät huonolaatuisimmat tuotteensa Neuvostoliittoon. Virkamiesten mielestä oli tärkeää, että puolalaiset vientikauppiaat ottivat huomioon vuosikymmenen kuluessa tapahtuneen hitaan, mutta merkittävän muutoksen Neuvostoliiton kulutustuotemarkkinoilla.

Yksittäisten kaupallisten kysymysten rinnalla Itä-Euroopassa tapahtui vuonna 1968 paljon muutakin. Itse asiassa Itä-Euroopassa kuohui. Tapahtumat Puolassa, Jugoslaviassa ja Tšekkoslovakiassa syöpyivät lähtemättöminä ihmisten mieliin.

Itä-Euroopan vuoden 1968 tapahtumat alkoivat lopputalvesta Puolan Kansallisteatterista Varsovasta, jonka ohjelmistosta Puolan romantiikanaikaisen kansallisrunoilijan Adam Mickiewiczin näytelmä *Esi-isien muistojuhla* vedettiin pois liian nationalistisena. Maaliskuussa opiskelijat ja intelligentsija alkoivat protestoida tätä vastaan vaatimalla mielenosoituksissa lievempää sensuuria ja suurempia poliittisia vapauksia. Varsovasta alkanee protestit levisivät muihin yliopistokaupunkeihin ja useat oppilaitokset menivät solidaarisuuslakkoon. Mukaan liittyi myös töissä

olevia nuoria ja älymystöä. Eskaloituvan tilanteen rauhoittamiseen hälytetyt poliisi ja työläiskaartit tukahduttivat mielenosoitukset väkivaltaisesti. Lopputuloksena 2700 henkilöä pidätettiin, joista osa sai vankilatuomiot ja kapinan johtajat menettivät opiskelu- ja työpaikkansa. Lisäksi Puolan johtava puolue, joka itse oli sisäisen valtakamppailun kourissa, organisoి kansallismielisen ja antisemitistisen intelligentsijaa vastaan osoitetun julkisen kampanjan. Useita juutalaista alkuperää olevia työntekijöitä irtisanoitiin yliopistojen ja armeijan palveluksesta. Tämän seurauksena Puolasta emigroitui noin 15 000 ihmistä ulkomaille.

Alkuvuodesta 1968 Tšekkoslovakiassa tapahtumat kehittyivät toisella tavalla. Siellä Alexander Dubček valittiin maan johtoon, ja hän aloitti kattavat uudistukset rakentaakseen maahan *ihmiskasvoista* ja demokraattisempaa sosialismia. Uudistukset erottivat oikeusistuimet poliittisesta ohjauksesta, lisäsivät kansalaisten sanan ja liikkumisen vapauksia ja vähensivät talouden keskusjohtoisuutta.

Kuohuvan vuoden tapahtumat Itä-Euroopassa näkyivät myös neuvostoliittolaisten päiväkirjoissa. Prozhito-tietokantaan kerätyt muistiinpanot osoittavat, että neuvostoliittolaiset kulttuurivaikuttajat ja puolueaktiivit seurasivat tiiviisti tapahtumia Puolassa ja Tšekkoslovakiassa, ja ne herättivät monenlaisia tunteita, toiveita ja pelkoja:

15. maaliskuuta. Tšekkoslovakiassa ihmeitä. Sydäntä särkee levottomuudesta. Puolassa tragedia – jälleen se sama, se sama, joka on [toistuu] sukupolvesta toiseen. Ja sydän lyö tyhjää.¹

17. maaliskuuta. Mitä kaikkea onkaan tapahtunut, ja tekee mieli muistella ja kirjoittaa, mutta vähän laiskottaa, tai no ehkä ei laiskotakaan: kirjoitan nyt kronikkaa, kuivaa, elotonta. Tilalle tuleekin toista, nykyisyys: muutokset Tšekkoslovakiassa, opiskelijamielenosoituksen Puolassa, ja harmi, että se ei saavuta meitä, se ei ole meillä mahdollinen, vaikka olisi enemmän tarpeellinen, kuin siellä.²

25. maaliskuuta. [-- kirjoittaa Puolan tapahtumista ja vertaa sitä Tšekkoslovakian liberaaliin kehitykseen - M.O. --] Demokraattisen sosialismin vaihtoehto. Olisiko se meillä mahdollinen? Vaikea

Opiskelijamielenosoitus Belgradissa 1968. Lähde: Wikimedia Commons.

kysymys. Mutta jos me toteutimme vallankumouksen 50 vuotta sitten ja olimme tuolloin lähempänä demokratian todellista olemusta ja kommunistisia ideaaleja, voidaan tietysti tuosta historiallisesta lähtökohdasta olettaa, että se ei ole poissuljettu vaihtoehto. [--] ³

Kuohuvan kevään tapahtumat jatkuivat etelämpänä, kun jugoslavialaiset opiskelijat menivät lakkoon kesäkuussa 1968. Erään väkivaltatapauksen suututtamina Belgradin yliopiston opiskelijat osoittivat mieltään poliisiväkivaltaa, huonoja opiskeluoloja ja työttömyyttä aiheuttaneita talousuudistuksia vastaan. Mielenosoitukset levisivät nopeasti myös muihin kaupunkeihin. Protestoivat opiskelijat käyttivät samanlaisia symboleja kuin opiskelijat Ranskassa ja muualla maailmassa, mutta järjestelmän vastustamisen sijaan he osoittivat mieltään sosialististen ideaalien puolesta, ja niiden ulkokultaista ja turhauttavaa toteutusta vastaan. Toisin kuin Puolassa, Jugoslaviassa johtajat antoivat myöten

osalle opiskelijoiden vaatimuksista. Maan johtaja Josip Broz Tito piti vaikuttavan televisiopuheen, jossa hän rauhoitteli tilannetta. Tilanteen asetuttua seurasi kuitenkin rankaisutoimia ja monet opiskelijajohtajat erotettiin yliopistosta ja puolueesta.

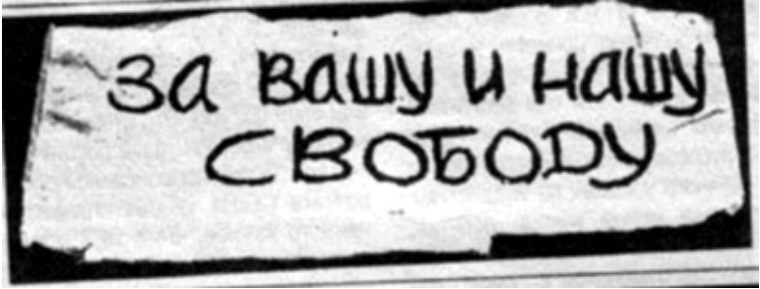
Itä-Euroopan kuohuvasta vuodesta 1968 Tšekkoslovakian loppukesän tapahtumat ovat varmaankin parhaiten suomalaisten tietoisuudessa. Dubčekin uudistukset menivät muiden sosialististen maiden johtajien mielestä liian pitkälle, ja Varsovan liiton maista Neuvostoliiton, Puolan, Bulgarian, Unkarin ja Itä-Saksan joukot miehittivät Tšekkoslovakian elokuussa 1968. Miehityksessä kuoli yli sata ihmistä ja noin viisi sataa loukkaantui vakavasti. Miehitys perusteltiin *Brezhnevin doktriinin* nimissä, jonka mukaan yhden sosialistisen maan luisuminen kohti kapitalismia uhkasi kaikkia sosialistisia maita, ja siksi naapurien täytyi turvautua voimakeinoin estääkseen epätoivottu kehitys.

Tšekkoslovakian miehitys näkyi myös monella tavalla neuvostoliittolaisten päiväkirjoissa, ja reaktiot ja näkökulmat olivat erilaisia riippuen henkilön asemasta ja ympäristöstä. Politbyron jäsen näki miehityksen ainoana keinona pelastaa status quo:

18. elokuuta. Moskovaan saapui sosialististen maiden delegaatioita. Meidän puoleltamme tapaamisiin osallistuvat kaikki Politbyron jäsenet. Tehtävä on hyvin konkreettinen: pelastaaksemme Tšekkoslovakian Kommunistisen Puolueen, sosialistisen Tšekkoslovakian, olemme pakotetut tarttumaan äärimmäisiin toimiin – viemään armeijan Tšekkoslovakiaan. [--]

21. elokuuta. Vietin koko yön töissä Keskuskomiteassa, seuralsimme tapahtumien kulkua. Klo 00 Varsovanliiton viiden maan yhdistyneet joukot astuivat Tšekkoslovakian maaperälle. [--]⁴

Samaan aikaan miehitys murensi monen vasemmistolaisen uskoa sosialismiin ja aiheutti voimakkaita vastalauseita ympäri maailmaa. Romanian Nicolae Ceaușescu arvosteli miehitystä, johon Romania ei osallistunut. Muiden Itä-Euroopan maiden kansalaiset protestoivat myös: Puolassa Ryszard Siwiec teki polttoitsemurhan ja Moskovan Punaisella torilla kahdeksan ihmistä osoitti mieltään Tšekkoslovakian miehitystä vastaan. Neuvosto-

Moskovan Punaisella torilla elokuussa 1968 Tšekkoslovakian miehitystä vastaan meiltä osoittaneiden kyltti, jossa lukee ”Teidän ja meidän vapauden puolesta”. Lähde: Wikimedia Commons, alkuperäisen kuvan lataaja Wikipediaan oli Alex Bakharev, kuva alun perin osoitteesta <http://www.alrapp.narod.ru/lica3.htm>.

liittolaiset mielenosoittajat vangittiin tai teljettiin mielisairaaloihin.

Myös neuvostoliittolaiset älymystön edustajat ja toisinajattelijat olivat kauhuissaan tilanteesta, ja kokivat voimattomuutta tapahtumien edessä:

21. elokuuta. Musta päivä. Vera on alkanut viime aikoina vääntää radion päälle aamuisin ja kuunnella sitä. Minä kiroilin: miksi? Nähtävästi piti elää aikoihin. Ja vain sen takia kuulin armeijamme tunkeutumisesta Tšekkoslovakiaan. Seisoin jäähmettyneenä enkä tiennyt mitä tehdä. [--]⁵

21. elokuuta. Keskiviikko. Kauheaa että olemme voimattomia ja avuttomia. Tänään on vuoden synkin päivä – omat ”veljet” miehittivät Tšekkoslovakian, neuvostoliittolaiset tankit hyökkivät sen maille. Hallituksen edustajat on yhdessä Dubčekin kanssa viety panssaroiduilla autoilla, ja voi olla, että he eivät ole enää elossa. Eilen yhdeltätoista illalla juttelin Innan kanssa Tšekkoslovakian tilanteesta, ja tänään, suureksi onnettomuudeksi, synkät ennustukseni kävivät toteen, jonka vuoksi Inna suuttui minulle kovin. Tänään itkin, ja jopa Dima itki. Ensimmäistä kertaa viiteen vuoteen vaimensimme BBC:n, Voice of American ja muiden lähetysten ääntä. Jotain kuitenkin kuulimme. [--]⁶

21. elokuuta. Nyt siis tapahtui se odottamani elokuinen onnettomuus: me miehitimme Tšekkoslovakian. Tämä on onnettomuus tšekeille, onnettomuus meidän intelligentsijallemme, mutta ennen kaikkea harhautetulle kansallemme, joka jälleen uskoo sanomalehtien verisiä typeryyksiä.⁷

Vaikka Puolan, Jugoslavian ja Tšekkoslovakian esimerkit olivat erillisiä tapahtumia, joissa maiden sisäisillä kehityskuluilla oli suuri merkitys, näiden tapahtumien välillä on myös yhtäläisyyksiä. Nuoret Puolassa ja Jugoslaviassa kapinoivat vanhempien yhteiskuntaa vastaan. Poliitikassa jyrkän linjan edustajat väänivät kättä pehmeämmän linjan kannattajien kanssa. Nämä eri ajattelutapojen väliset ristiriidat olivat pitempien kehitysjatkumoiden tulosta. 1960-luvun kuluessa Itä-Euroopan maissa – kuten myös muualla maailmassa – oli tapahtunut suuria muutoksia, jotka muuttivat ihmisten kokemus- ja ajattelumaailmaa, ja ajoivat vastakkainasetteluihin ja kriiseihin.

1950-luvun puolivälistä vuoteen 1968 kestäneellä ajanjaksolla Itä-Eurooppa oli muuttunut paljon. Stalinin kuoleman jälkeen vuonna 1953 alettiin uskoa, että sosialismia voitiin toteuttaa eri tavoin eri maissa, eikä kaikessa tarvinnut seurata Moskovan ohjeita. Ajatus moniarvoisemmasta ja kehittyvästä sosialismista mahdollisti erilaisia yhteiskunnallisia ja taloudellisia kokeiluja ja uudistuksia. Kansalaisten elinolosuhteita ryhdyttiin kohentamaan rakentamalla uusia moderneja asuinalueita. Ajatuksena oli kehittää sosialistista järjestelmää niin, että se vastaisi paremmin ideaalia hyvinvoivasta työtätekevästä kansasta. Myös kylmän sodan kamppailussa läntistä liittoumaa vastaan elintasosta tuli merkittävä mittari, joka edesauttoi uudistuksia.

Poliittisen ja ideologisen muutoksen lisäksi tapahtui merkittäviä sosiaalisia ja teknologisia muutoksia. Kaupungistuminen tapahtui monissa Itä-Euroopan maissa Suomen lailla vasta toisen maailmansodan jälkeen. Kun yhä suurempi osa väestöstä asui kaupungeissa, opiskeli kaupunkilaiseen ammattiin ja kulutti vapaa-aikaansa kaupunkilaisen tavoin, kaupunkikulttuurista tuli valtavirtaa. Teollistuminen laajeni koskettamaan ihmisten arkielämää kulutustuotteiden teollisen massatuotannon yleistyessä.

Vuonna 1959 perustettu puolalainen lauluyhtye Filipinki vuonna 1970 julkaistussa yhdessä Bez Atun kanssa tehtyä ”Nie wierz chłopcom” -levyä mainostavassa postikortissa. Lähde: Filipinki -yhtyeen yksityinen arkisto, Wikipedia.

Neonvalot, kahvilat, ja valmiina ostettavat vaatteet yleistyivät Varsovasta Vladivostokiin. Itäeurooppalaiset johtajat tukivat kulutustuotteiden ja jopa luksustuotteiden valmistusta 'sosialismin menestyksen' merkkeinä. Kulutustuotteita valmistettiin aikaisempaa enemmän, ne tulivat yhä useamman kansalaisen ulottuville ja niitä alettiin jopa mainostaa. Tämän seurauksena kansalaiset alkoivat vaatia yhä parempilaatuisia tavaroita ja palveluja normaaliin elämään kuuluvina asioina.

Toisin kuin naapurimaissaan Tšekkoslovakiassa ja Jugoslaviassa, Unkarin vuoden 1968 tapahtumat kulminoituivat talousuudistuksiin poliittisen reformismin sijaan. Siellä vallanpitäjien tarkoituksena oli taata yhteiskuntarauha lisäämällä kansalaisten kuluttamisen mahdollisuuksia. Vuonna 1968 lanseeratun uuden talouspolitiikan myötä Unkarista kehittyi sosialistisen kuluttamisen keidas, johon 1970-luvulla myös muut itäeurooppalaiset matkustivat mielellään tekemään ostoksia.

Kulutuskulttuurin esiinmarssin lisäksi kulttuuri ja vapaa-ajanvietto muuttivat muotoaan. Televisio muutti vapaa-ajanviettotottumuksia ja populaarikulttuuri hyväksyttiin vähitellen osaksi laajempaa kulttuurin kirjoa, kun valtiolliset levymerkit julkaisivat klassisen musiikin ohella yhä enemmän kevyttä musiikkia. Hipit ja minihameet aiheuttivat laajaa polemiikkaa lehtien yleisösastoilla, kun hippejä arvosteltiin "levittävän epäisänmaallista mielialaa ja mielipiteitä" ja minihameiden arveltiin rapauttavan yleistä moraalaa. Samanaikaisesti yleistyneet ruohonjuuritason kokemukset ulkomaista laajensivat maailmankuvia. 1960-luvun loppua kohti itäeurooppalaiset alkoivat yhä enenevässä määrin matkustaa turisteina ulkomaille, joko sosialistisiin naapurimaihin, tai jopa Länsi-Eurooppaan. Kotiin palaavat turistit jakoivat kotona vaikutelmiaan, ja tietoisuus erilaisista kulttuurivaikutteista eri maissa levisi.

Kulutustuotteiden lisääntynyt saatavuus ja populaarikulttuurin leviäminen näkyivät niin neuvostoliittolaisten päiväkirjoissa, kuin myös sosialististen maiden välisen ulkomaankaupan käytännön tasolla:

31. joulukuuta. Vuosi on loppuillaan. Kun se alkoi, me kaikki kolme saimme onnen lipukkeet ja itse asiassa vuosi oli yllättävän täyteläinen. Saimme asunnon ja kalustimme sitä: piano, jääkaappi jne. [--]⁸

27.joulukuuta. [--] Tapasin Misha Shvartsmanin. Irka tuli, ja menimme kolmistaan ”Araratiin”. Joimme viiniä, söimme ja juttelimme. Lähdimme omille teillemme ja päätimme illalla mennä Aigalle. Kävimme Irkan kanssa ”Detskii Mir” [Lasten Maailma] kaupassa. Sitten ostimme viiniä ja menimme Aigalle. Siellä oli Voroshilovin syntymäpäivät. Hän tanssi rikkinäisessä villapaidassa rock’n’rollia Lidija Davidovan, Leonard Danitsevin vaimon, kanssa joka oli myös siellä. [--]⁹

Vietäessä kulutustuotteita Neuvostoliittoon, on äärimmäisen tärkeää, että kiinnitämme huomiota vientituotteiden laatuun pypsyäksemme mukana kilpailussa.¹⁰

Nämä 1960-luvun kuluessa laajalla rintamalla tapahtuneet muutokset aiheuttivat ristiriitoja eri ajattelutapojen välillä. Kaikki kansalaiset eivät olleet innoissaan populaarikulttuurin leviämisestä, modernistisista taidevirtauksista tai sosialismin uudistuksista. Kysymys siitä miten pitkälle uudenlaista moniarvoisuutta voitiin hyväksyä osana sosialistista yhteiskuntaa, ja kuinka tärkeää oli ottaa huomioon kylmän sodan vastakkainasettelu ja vahvistaa oman leirin yhtenäisyyttä, tuotti erilaisia vastauksia. Osalle stalinisminaikaisen tasapainon ja sosialistisen leirin samankaltaisuuden säilyttäminen olivat niin tärkeitä että ne tuli säilyttää vaikka voimakeinoin. Vuonna 1968 ajattelutapojen ristiriidat konkretisoituivat eri muodoissa Puolassa, Jugoslaviassa ja Tšekkosloveniassa. Puolalaisten ulkomaankauppavirkamiesten havainnot Neuvostoliiton muuttuneista elinolosuhteista, uudistukset ja opiskelijamellakat kietoutuivat hienosyisesti yhteen.

Myös vuoden 1968 dramaattisilla tapahtumilla oli pitkäkestoisia vaikutuksia. Tšekkoslovakian miehitys merkitsi monille ihmiskasvoisen sosialismin toiveen murskautumista, ja sitä että sosialistiset maat olivat lopunperin poliittisesti sidottuja Moskovan vetämään linjaan. Samalla kyvyttömyys ratkaista ristiriitoja väkivallattomasti johti yhteiskuntien jakautumiseen viralliseen

ja epäviralliseen piiriin. Ihmisten menettäessä toivonsa uudistaa sosialismia järjestelmän puitteissa oppositiotoinnasta tuli var-teenotettavampi vaihtoehto. Protestit ja viranomaisten reaktiot niihin olivat tärkeä sukupolvikokemus 1970-luvulla päätään eri puolilla Itä-Eurooppaa nostaneelle oppositioliikkeelle. Punaisella torilla mieltään osoittanut Natalia Gorbanevskaja perusti yhdessä muiden saman mielisten kanssa kesällä 1968 Neuvostoliiton pitkäikäisimmän maan alla julkaistun *samizdat* -lehden *Nykytapahutumien kronikan (Hronika tekushchih sobytii)*. Julkaisusta tuli pian Neuvostoliiton ihmisoikeusliikkeen merkittävin äänenkannattaja. Vuoden 1968 Puolan nuorisomellakoissa pidätetyt Adam Michnik, Jacek Kuroń ja Karol Modzelewski jatkoivat 1970-luvulla toimintaansa maanalaisen oppositioliikkeen parissa, josta puolestaan Itä-Euroopan valtiososialismin kaatumiseen vaikuttanut Solidaarisuusliike versosi 1980-luvun alussa.

Esseen lyhyempi ensimmäinen versio on julkaistu Helsingin yliopiston *Yliopisto-lehdessä* 10/2018 nimellä 'Samaan aikaan idässä. Hullu vuosi 1968 ei jäänyt lännen nuorison liikehinnäksi'.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Puolan ulkomaankauppaministeriön tavaravaihto-osaston raportti Puolan ja Neuvostoliiton välisestä kaupasta 1968, osa II, Archiwum Akt Nowych (AAN), 2/351/63/13.

Prozhito, neuvostoliittolaisten ja venäjäisten päiväkirjojen avoin tietokanta, <http://prozhito.org/>. Kaikki vapaat käännökset venäjästä suomeen kirjoittajan.

Kirjallisuus

Chernyshova, Natalya: *Soviet Consumer Culture in the Brezhnev Era*. Routledge, LONDON 2013.

Crowley, David, and Susan E. Reid, (eds): *Pleasures in Socialism: Leisure and Luxury in the Eastern Bloc*. Northwestern University Press, Evanston, Illinois 2010.

Fichter, Madigan: Yugoslav Protest: Student Rebellion in Belgrade, Zagreb, and Sarajevo in 1968. *Slavic Review* 75, no. 1 (ed 2016): 99–121. <https://doi.org/10.5612/slavicreview.75.1.99>.

Fidelis, Małgorzata: *The Sixties behind the Iron Curtain: Youth Culture and the Search for Freedom in Poland in the Global Sixties, 1954–1974*. (tulossa).

Gorsuch, Anne E., and Diane Koenker (eds): *The Socialist Sixties: Crossing Borders in the Second World*. Indiana Univ. Press, Bloomington, Ind. 2013.

Junes, Tom: *Student Politics in Communist Poland: Generations of Consent and Dissent*. Lexington Books, 2015.

Klimke, Martin, and Joachim Scharloth (eds): *1968 in Europe: A History of Protest and Activism, 1956–1977*. 1st ed. Palgrave Macmillan Transnational History Series. Palgrave Macmillan, New York 2008.

Kochanowski, Jerzy: Wstęp. In *Bocznymi drogami. Nieoficjalne kontakty społeczeństw socjalistycznych 1956–1989. Pod redakcją Nnukową Włodzimierza Borodzieja i Jerzego Kochanowskiego*. Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego. Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2010, 7–12.

Siermiński, Michał: *Dekada przelomu: Polska lewica opozycyjna 1968–1980: Od demokracji robotniczej do narodowego paternalizmu*. Biblioteka Le Monde Diplomatique. Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, 2016.

Tismaneanu, Vladimir (ed.): *Promises of 1968: Crisis, Illusion, and Utopia*. Central European University Press, Budapest - New York, 2011.

- Wierzbicki, Marek: *Młodość w PRL*. Najnowsze Dzieje Polski. Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2009.
- Williams, Dorota, and Grzegorz Sołtysiak: *Modny PRL*. Świat Książki, Warszawa 2016.
- Yurchak, Alexei: *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton University Press, New York - Princeton 2005.

Viitteet

- 1 Lidija Chukovskaja (1907–1996), päätoimittaja, kirjailija, runoilija ja toisinaajattelija, 61 vuotta, päiväkirjamerkintä 15.3.1968, Prozhito tietokanta.
- 2 Igor Dedkov (1934–1994), kirjallisuuskriitikko, 33 vuotta, päiväkirjamerkintä 17.3.1968, Prozhito tietokanta.
- 3 Aleksei Kondratovich, (1920–1984) kirjallisuuskriitikko ja Novy Mir -lehden päätoimittaja, 48 vuotta, päiväkirjamerkintä 25.3.1968, Prozhito -tietokanta.
- 4 Piotr Shelest (1908–1996), puolueaktiivi ja Neuvostoliiton Keskuskomitean Politbyron jäsen, 60-vuotta, päiväkirjamerkinnät 18. ja 21.8.1968, Prozhito -tietokanta.
- 5 Aleksei Kondratovich, (1920–1984) kirjallisuuskriitikko ja Novy Mir -lehden päätoimittaja, 48 vuotta, päiväkirjamerkintä 21.8.1968, Prozhito -tietokanta.
- 6 Julija Nel'skaja-Sidur (1940–2006), opettaja, kirjailija ja kuvanveistäjä Vadim Sidurin puoliso ja avustaja, 28 vuotta, päiväkirjamerkintä 21.8.1968, Prozhito tietokanta.
- 7 Lidija Chukovskaja (1907–1996), päätoimittaja, kirjailija, runoilija ja toisinaajattelija, 61 vuotta, päiväkirjamerkintä 21.8.1968, Prozhito tietokanta.
- 8 Valerii Zolotuhin (1941–2013), teatteri- ja elokuvanäyttelijä, Taganka-teatterin taiteellinen johtaja, 26 vuotta, päiväkirjamerkintä 31.12.1967, Prozhito -tietokanta.
- 9 Mihail Grobman (1939-), venäläinen ja israelilainen runoilija ja taiteilija, 26 vuotta, päiväkirjamerkintä 27.12.1965, Prozhito -tietokanta.
- 10 Parafraasi Puolan ulkomaankauppaministeriön tavaravaihto-osaston Puolan ja Neuvostoliiton välistä kauppaa käsitelleestä raportista 1968, osa II, 2.